

Maria Kyrka.

borgerskap, att det efter hans död år 1804 lät uppsätta hans byst i börssalen. Skalderne Stagnelius och Nicander ligga äfven här vid hvarandras sida, men ingen marmorvård utmärker deras hvilorum.

Utom slottskapellet, till hvilket vi vid beskrifningen om slottet vilja återkomma, förrättas äfven gudstjenst hvarje söndag i flere, så väl på Söder- som Norrmalm belägna, välgörenhetsinrättningar och straffanstalter, såsom enkuset, garnisonssjukhuset, norra och södra korrektionsinrättningen, Stockholms läns cellfängelse m. fl., till ett antal af 12.

Andra märkliga Byggnader.

I Staden inom broarne:

1. *Slottet*. Såsom ofvanföre blifvit anfördt, anlade Birger Jarl Stockholms slott eller, såsom det då benämndes, Adelhuset, ehuru först hans son Waldemar inflyttade deruti. Efter all sannolikhet intog denna byggnad endast den plats, der nu lilla borggården är. Snart blef den likväl af hans efterträdare tillökad med den så kallade förborgen, eller det omfång nuvarande stora borggården intager, hvilken för detta ändamål måste påfyllas och jemnas till samma höjd med den förra, ett i sanning icke lätt arbete, då den var belägen 13 alnar lägre än Adelhuset. Alla dessa byggnader, med gråstensmurar af oftast 3 alnars tjocklek, bildade snart i förening med det fasta tornet Kärnan och grafvar, så djupa att fartyg kunde lägga till vid slottet, en nästan ointaglig fästning. Också, oaktadt de 20 belägringar slottet uthärdat, vet man det icke någonsin hafva blifvit intaget med storm, utan alltid genom hunger eller godvillig öfverenskommelse. Flera svåra eldsvådor, såsom 1330 och 1419, öfvergingo emedlertid detsamma, vid hvilken sednare alla gamla handlingar och akter gingo förlorade, men alltid reste det sig åter långt praktfullare kring sin kärna. Carl Knutson och Sten Sture den äldre utvidgade och försedde det med nya tillbyggnader, men liksom nationen i så mångt hänseende, hade äfven denna borg Gustaf I att tacka för sin nyförvärfvade glans. Han lät med 55 alnar tillöka det förut 57 alnar höga tornet Kärnan, lät uppmura slottsgrafven, och bland annat var det äfven han, som 1548 lät uppbygga den prydliga slottsporten åt stadssidan. 1525 natten emellan söndagen och måndagen efter S:t Sigfridi kom väl elden lös på slottet, hvarvid sjelfva kungsmaket och sölfkammaren afbrann, men Gustaf ersatte snart

Slottet.

genom rådhighet och verksamhet den betydliga förlust han vid detta tillfälle lidit. Det kolossala, redan så höga tornet Kärnan lät Johan III ytterligare år 1588 tillöka med 15 alnar och plantera 30 svåra stycken derpå, för att derifrån kunna bestryka strömmen samt kringliggande berg och höjder. Af den prydnad denne konung öfverst derpå lät uppsätta, blef det sedan dess kalladt Tre kronor. Härunder förmenas Eskilsmak varit beläget, märkvärdigt så väl derföre att dess 4 hvalf af 9 till 10 alnars höjd vid Gustaf I:s död varit så fyllde med silfvertackor, att dörren knappast kunnat öppnas, samt derföre, att sedan Erik XIV genom sitt omåttliga slöseri på den korta tiden af 8 år tömt dem, blef detta rum hans första fängelse. Härifrån skall han äfven gjort ett försök att fly och derföre afsågat ett jerngaller, men blifvit upptäckt och afförd till Åbo. Emedlertid förvarades ganska länge i Kammarkollegii förmak en tafla, hvaruti inom glas och ram var infattadt ett stycke jern med påskrift:

Anno 1568,

Då Konung Erich den XIV var i fängelse på Stockholms Slott, hafver han med egna händer afsågat denna Järngalra med ett stycke glas.

Detta jerngaller visas för närvarande bland Witterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademiens samlingar.

Konung Johan III, som med så mycken förkärlek omfattade allt hvad som rörde byggnadskonsten, och hvilken man har att tacka för upprättandet eller iståndsättandet af så många kyrkor och palätser, glömde naturligtvis icke sitt eget residensslott. Adelhuset blef då uppdraget till samma höjd, som det ännu hade vid slutet af 17:de århundradet. Lika med förborgen, hvilken förut varit så befastad, att den snart sagdt utgjort en serskild borg, lät han jemna nuvarande yttre borggården, samt i den förra uppföra och fullborda alla husen med sina koppartäckta torn, äfvensom han der lät inreda flera bekvämliga boningsrum med prydliga innantak och målningar. Praktfullast var dock den kyrka han 1577 lät uppföra. Det äldsta kapellet i slottet skall hafva varit vid uppgången till fordna rikssalen på norra sidan öster ut, men denna andra i vestra flygeln. Den pryddes med 10 marmorelare, tagne i Finland; ett gjutet galler af messing afskilde högchoret från den öfriga kyrkan, och 1588 befallde han att emellan hvarje fönster skulle uppsättas en stor cherubim af alabaster, men att ansigte och vingar kunde få vara af annat än detta dyrbara ämne, emedan de skulle förgyllas. De krig, i hvilka Carl IX var invecklad, hindrade honom att egna mycken omsorg åt fredens värf, men man känner dock att Gustaf Adolf låtit fortifara med den under hans faders regeringstid påbörjade byggnad, samt att han sjelf lät lägga grundvalen till nordöstra delen af slottet. Huru väl begagnadt utrymmet var och hvilken hoppyttring af byggnader här måste funnits,

kan dömmas deraf, att under Carl XI:s regering, utom hela kongliga familjen, äfven rum i slottet funnos för hofrätten, krigsrätten, kansliet jemte riksarkivet, kammarkollegium med dess arkiv, handelskollegium, äfvensom för riksmarskalken, öfverståthållaren, hofmarskalkar och den qvinliga personalen af hofstaten jemte hofbetjeningen. Men ej nog dermed, inom konungaborgen funnos derjemte kyrka, bibliothek, husgerådskammare, arkli- och rustkamrar med gevär för 40,000 man, apothek, kök och källare m. m. Utom slottsmurarne hade kronan endast att underhålla 4 träbroar, stallet, mynthuset, rännarbanan, hissarhuset på Waldemarsön eller nu mera Djurgården, trädgårdarne med sina plank samt slagtare-, bagare-, bryggehús och tvättstuga. Har detta slott varit vittne till många sorgliga händelser, såsom vi af det ofvanstående äfvensom af Stockholms historia sett, så har det äfvenledes skådat mångt storartadt uppträde, såsom kröningar, audienser m. m., men ock mångt glädtigt, hvartill kan räknas de praktfulla baletter drottning Christina der gaf, instiftandet af Amarantherorden eller värdskapen under Carl XI:s regering. Ett minne af Gustaf Adolfs och Ebba Brahes kärlekshandel var den ryktbara rutan, hvarpå den sednare, i öfvermåttet af sin glädje att vara älskad af den store konungen och möjligen äfven däråd af hoppet att bli förmäld med honom, ristat med en juvelsring följande ord:

Jag är förnöjd med lyckan min

Och tackar Gud för nåden sin;

men hvarunder den barska enkedrottningen, som af alla krafter motarbetade detta i hennes tycke så föga passande parti, tillade:

Det ena du vill, det andra du skall;

Så plär det mest gå i sådana fall.

Flera gånger under drottning Christinas regering var slottet i stor fara, såsom 1641 och året derpå. Förra gången kom elden lös i nya byggnaden, der Kammarkollegium då var, men man lyckades dock göra sig till mästare deraf, innan den hann sprida sig till andra delar. Den sednare eldsvådan utbröt samma afton som marggreffen af Baden anlände för att fira sin förmäling med prinsessan Christina Magdalena, samt i de våningar, som voro åt östra sidan, och tog så öfverhand, att ej mindre än 4 torn afbrunno och elden ej kunde släckas förrän påföljande dag. Drottningen sjelf flydde först till graf Pehr Brahes hus, men, då elden låg ditåt, ytterligare till fältherren greve De la Gardies nybyggda palats, som sjelft 183 år derefter skulle undergå samma öde, sedan det dessförrinnan varit begagnadt såsom arsenal och dramatisk theater. Elden utbröt dock åter samma afton i slottet och gjorde stor skada i den papistiska kyrkan. 1648 den 15 Februari, just då drottningen skulle sätta sig till bords för att äta aftonmåltid, kom äfven elden lös straxt bredvid hennes egna rum, eller, såsom en gammal beskrifning derom

uttrycker sig, "i Fruentimbret", en eldsvåda som med möda släcktes. Som detta äfven var på östra sidan, så måste denna dels repareras, dels å nyo ombyggas, och grunden dertill blef äfven lagd under Carl Gustafs tid. Om slottets dåvarande utseende lemnar Whitelocke 1654 följande beskrifning:

"Slottet var betäckt med koppar. Det var mer att anmärka för den beqvämlighet, hvarmed hofvet der bor, än för dess utvärtes prydnad. Det var bygd nästan i fyrkant, dock tvenne emot hvarandra svarande sidor längre än de andra begge, af tegelsten och rappadt, för att gifva det utseende af sandsten, hvarpå man här i landet ej har mycken tillgång. Ingången på slottet var på norra sidan. Södra och östra sidorna voro bäst byggda, 4 våningar höga, men med små fenster. I vestra flygeln var kyrkan, 130 fot lång, med deremot svarande bredd, försedd med en myckenhet rödspräckliga marmorpelare af svensk art, vackra och väl polerade. Man såg der en myckenhet rum, de bästa efter landets bruk i andra våningen, och, ehuru det på intet vis var befästadt, såg man dock straxt, att det var ett kongl. palats."

År 1682 gjordes början med en ny slottsbyggnad efter dåvarande hofarkitekten Nicodemus Tessins ritning, och 3 år der-efter var redan hela norra flygeln, tillika med en präktig slotts-kyrka, fullbordad. Hela denna praktfulla byggnad, äfvensom det gamla slottet, hvilket det fordrats århundraden att uppföra och hvarpå man kunde studera dessas serskilda smak i byggnadskonst, alla dessa äldre och yngre palatser, som kostat otroliga summor, skulle dock inom några timmar läggas i aska. Den 7 Maj 1697 var den olycksdiga dag, då en häftig våldeld, hvilken redan fått taga öfverhand, innan man kl. 2 e. m. märkte den, ödelade hela slottet med tornet Tre kronor och den nyss färdiga slottskyrkan. Sjelfva Carl XI:s lik, som ännu var kvar i samma rum der han den 5 April aflidit, räddades med möda af en behjertad drabant vid namn Mocklin, som nedbar det till drotset grefve Pehr Brahes hus, der det af en synnerlig ödets skickelse nedlades på det bord, hvarvid reduktionskommissionen hade hållit sina sammanträden. En icke mindre beklagansvärd olyckshändelse, än slottsbranden, var äfven en följd af denna eldsvåda. Flere hundrade fattige, som hungersnöden i lands-orterna tvingat att söka hjälp i hufvudstaden, hade af den väl-görande enkedrottning Hedvig Eleonora blifvit herbergerade i reparebanan på Skeppsholmen, hvarest hon dagligen åt dem lät utdela mat och dryck. Straxt vid slottsbrandens början afbrann bron som ledde ditöfver, och eldflingorne antände äfven snart reparebanan, hvaruti 30,000 skeppund hampa lågo upplagde och der desse fattige voro inneslutne, hvilka nu alla lefvande blefvo innebrände, emedan stormen var alltför stark att man med fartyg eller båtar kunde komma dem till undsättning.

Visserligen uppgjorde öfverintendenten Nicodemus Tessin med största skicklighet och omsorg nya planer till slottsbyggnad, hvilka äfven gillades af konungens förmyndare, men de snart utbrytande krigen, hvilka medtog alla tillgångar, förhindrade under hela Carl XII:s regering deras utförande. Några grundmurar lära likväl blifvit lagde af ryska och sachsiske krigsfångar. Först 1728 företogs åter, med understöd af allmän beivring, den nya slottsbyggnaden. Då öfverintendenten greve Carl Gustaf Tessin, en son till Nicodemus, 1741 blef riksråd, öfverlemnade han slottsbyggnaden till baron C. Hårleman, som också 1753 fullbordade den, så att hofvet samma år kunde inflytta. 1734 lades af den ofvannämnde greve Tessin och 4 deputerade af rikets ständer grundstenen till de å yttre borggården uppförda halfrunda flyglar, hvartill han troligen lånat tanken af kolonnaderne vid S:t Peterskyrkan i Rom. Logården, så benämnd emedan fordomdags lejon, leoparder och andra vilda djur der blifvit förvarade, förändrades först 1793 till en rätt vacker parterr.

Det nuvarande slottskapellet är beläget på södra sidan midtför rikssalen och upptager tvenne våningars höjd. Predikstolen, öfverallt förgyld, hvilat på en grupp djur, emblemer af de 4 evangelisterne och gjutne i bly af direktör Meyer. Altaret, föreställande Christus i Gethsemane, är börjadt af Bouchardon, fortsatt af l'Archevesque och fulländadt af Sergel. Taket är prydt med målningar af Tarraval och Pasch. Ett serskildt rum på ena sidan af altaret med ett stort fönster inåt kapellet är inrättadt för den kongliga familjen, då den vill bevista gudstjensten. I detta kapell förrättas äfven Seraphimerordens dubbingar, hvarvid, utom den för alla riddare af svenska ordnar vanliga eden, att vårda och försvara evangeliska läran, riddarne af denna rikets högsta orden äfven åläggas förbindelsen att sörja för enkor, fader- och moderlösa samt fattiga och sjuka.

Midt emot slottskapellet och af samma storlek med detsamma är rikssalen belägen, äfven prydd med bildhuggerier af l'Archevesque och Sergel. På en upphöjning af några trappsteg placeras vid högtidliga tillfällen den silfverstol, rikskanslern Magnus De la Gardie förärade drottning Christina, för att allt framgent tjena till thron för svenska konungar. Kolossala stoder i hvit marmor af Gustaf II Adolf och Carl XIV Johan pryda nischerne på båda sidor derom. I nordöstra flygeln är Kongl. Bibliotheket inrymdt, som nu består af närmare 80,000 band, utom 4,000 handskrifter. Gustaf Adolf skänkte det dåvarande Kongl. Bibliotheket till Upsala Akademi vid dess pånyttfödelse, men under Carl X uppstod åter ett nytt. Vid den ofvannämnde stora slottsbranden blefvo 20,000 band lågornas rof, men af de 6,000 räddade bildades snart kärnan till ett nytt. År 1796, under hertig Carls af Södermanland förmyndareregering, inrättades åt

rymdes, samt har sedan dess varit upplåtet åt afdelningar af Kongl. Maj:ts kansli, såsom nedre justitierevisionen, justitiekanslersexpeditionen m. fl.; men sedan alla dessa, ifrån att vara spridde på åtskilliga ställen, fått sig ett enda hus anvisadt, har bergskollegium blifvit hitflyttadt. Från taket af detta hus utgår elektriska telegrafan till Upsala och Grisslehamn åt ena sidan, samt till Götheborg åt den andra, och derifrån till Helsingborg, samt ytterligare öfver Malmö och Lund efter all förmodan östra vägen uppåt, hvarigenom den kommer att famna den folkrikaste delen af Sverige. Kostnaderne för samtliga telegraflinierne till och med Helsingborg beräknades förslagsvis till 160,400 R:dr Banko.

4. *Öfverståthållarehuset* är ett värdigt monument af den störste arkitekt Sverige ägt, grefve Nicodemus Tessin. Så väl dess vackra façad, som dess gårdsrum, hvilket med sitt sköna perspektiv bäst bevisar hvad byggnadskonsten, äfven med ringa utrymme, förmår i en snillrik mans hand, förtjenar uppmärksamhet. Tvenne vackra plafonder finnas äfven här, hvaraf den ena målad på guldbotten, innehållande en mythologisk framställning af dagens 4 stunder. Grefve C. G. Tessin, en son till grundläggaren af detta hus, sålde det 1753 till borgmästaren Kjerrman, som året derpå afstod det till kronan. Vid 1765 års riksdag skänkte rikets ständer huset åt prins Carl, af hvilken hans broder, Gustaf III, år 1773 inlöste det. Denne konung öfverlät det sedan åt staden till boställe åt öfverståthållaren, hvilket det sedan dess varit. Öfverståthållareembetets kansli, eller det s. k. slottskansliet, hade serskildt ett hus vid Westerlånggatan, uppbygdt år 1805 af arkitekten professor Palmstedt, men ny lokal är numera för detta kansli beredd i stadens hus vid Myntgatan.

5. *Packhuset*, uppbygdt och inrättadt för utifrån kommande varors besigtigande och tullklarering, uppfördes i stället för det gamla, som 1785 nedrefs. Det fullbordades 1788, såsom en inskription öfver porten tillkännager. General-Tullstyrelsen har äfven i öfra våningen sina sessionsrum.

6. *Banken*. Sedan nuvarande bankohuset efter ritning af Nicod. Tessin år 1680 hunnit fullbordas, ditsflyttades banken den 11 Februari ofvannämnde år från Oxenstjernska huset i Storkyrkobrinken. Det tillbyggdes 1707 och 1734, vid hvilket sednare tillfälle façaden åt Skeppsbron efter Hårlemans plan utfördes. På 1770-talet uppfördes det nya bankohuset, från början inrättadt till magasin och arkiver, men hvaruti nu äfven depositionsafdelningen har sitt säte. Genom båda bankohusen gå rör, som från en brunn under Jerntorget leda vatten äfven till de öfversta våningarne, för att, så mycket i människomakt står, skydda det dyrbara innehållet för eldsvådor.

Banken.

7. *Riksarkivet.* Detta vackra hus, beläget i hörnet af Slottsbacken och Skeppsbron, inköptes vid 1848 års riksdag af hofmarskalken friherre Ridderstolpes arfvingar till riksarkiv, hvarföre det äfven straxt derpå inreddes till detta behof och de

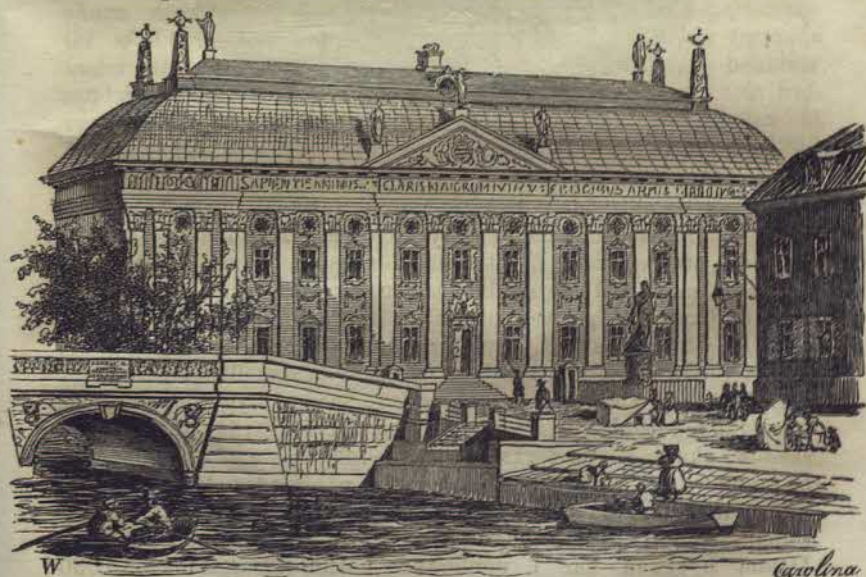

Riksarkivet.

betydliga samlingarne ditflyttades från slottet, der de förut varit förvarade. Andra våningen innehåller de under Witterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademiens vård ställda samlingar, jemte ett dithörande bibliothek af omkring 17,000 band och öfver 600 manuskripter.

8. *Posthuset*. Alltsedan år 1720, då detta hus af landshöfding Francs arfvingar uppläts åt kronan, har det varit begagnadt såsom posthus. 1761 tillökades det med en flygelbyggnad. 1792 började kronan af kamereraren Sahlström ett hus, som vid den stora ombyggnaden förenades med det förra, så att posthuset nu intager ett helt kvarter. Den nuvarande, år 1826 fullbordade, prydliga byggnaden har åt Lilla Nygatan en vacker façad, prydd med 4 marmorelare och balkong. Den innehåller tillika boställe för general-post-direktören.

9. *Riddarhuset*. I början af 17:de århundradet anlades först ett riddarhus emellan Svartmangatan och Prestgatan, men detta, liksom ett, hvartill grundstenen år 1640 lades i den af Nils Slatte inköpte gård på Norrmalm, lärer icke kommit längre. 1648 inköptes den plats nuvarande Riddarhus intager af rikskansleren greve Axel Oxenstjerna, och sedan Carl Gustaf år 1655 utfärdat privilegier dertill, fortskred byggnaden efter den af De la Vallée upprättade ritning så raskt, att koppartaket redan 1662 kunde påläggas. Den vackra riddarhussalen, hvars alla väggar prydas med sköldmärken af de gressliga, friherrliga och adliga ätter, hvilka på svenska riddarhuset blifvit introdu-

Riddarhuset.

